

Човешките права в България през 1995 г.

Съдържание:

Ратифициране на международни инструменти за човешките права, законодателни промени, засягащи човешките права

Независимост на съдебната власт и справедлив процес

Свобода на изразяването, свобода на медиите, враждебна реч

Свобода на сдружаването и мирното събрание

Свобода на мисълта, съвестта, религията и убежденията

Измъчване и малтретиране, свръхупотреба на сила от правоприлагащите органи

Условията в затворите

Смъртно наказание, извънсъдебни екзекуции и "изчезвания"

Защита на малцинствата, проблеми на гражданството, агресивен национализъм и ксенофобия

Политическо убежище, права на чужденците, събиране на семейства

Свобода на придвижване

Свободни и честни избор

Приложение: Проблемът с контрола върху съдържанието на информацията в медиите и враждебната реч в България

През цялата 1995 г. България бе управлявана от правителството на Българската социалистическа партия (приемник на управлявалата до 1989 г. Комунистическа партия) на г-н Жан Виденов, сформирано след като тази партия спечели абсолютно мнозинство на предсрочните парламентарни избори, проведени на 18 декември, 1994 г. Общата конституционна и политическа рамка на развитието на демократичния процес остана непроменена. България продължи да се развива като демократична държава. В края на март бе отменен единственият дискриминационен закон за "декомунизацията", който бе приет и приложен - Законът за въвеждането на някои допълнителни изисквания към членовете на ръководствата на научните организации и ВАК, известен още като "Законът Панев", с който от ръководствата на научните организации бяха изключени хора като се използваха широко дефинирани политически критерии за обвързаност с бившия тоталитарен режим.

Общото положение с човешките права обаче се влоши. Още в самото начало на функционирането на новото правителство, въпреки декларациите за кадрово обновление вътре в Социалистическата партия, на отговорни постове в държавната администрация бяха назначени немалко функционери на бившия тоталитарен режим. Според сведения на пресата до изборите за местна власт в края на септември повече от 500 души на ръководни административни и стопански постове в цялата страна бяха уволнени и на тяхно място бяха назначени хора, верни на новото правителство. След изборите, в които БСП спечели в много нови общини, последва нова вълна от кадрови промени. За министър на образованието, науката и технологиите бе избран акад. Илчо Димитров, който беше министър на същото министерство и по време на кампанията на тоталитарния режим за насилствена смяна на имената на българските турци в края на 80-те години. Още при неговото избиране на министерския пост кандидатурата му бе остро оспорена от Движението за права и свободи, политическата организация на основната част от българските турци, на част от българомохамеданите и на част от циганите-мюсюлмани. Общият идеологически и политически климат за дискутирането на каквито и да било проблеми, свързани с човешките права, се влоши с изплуването в публичния дискурс на идеи и постановки от миналото и с даването на по-голямо политическо пространство за изява на обществени кръгове, активно пропагандиращи антидемократични идеи. На 13 октомври министър-председателят на България определи развитието от началото на 1990 г. като "процес на разрушаване на държавността".

През 1995 година стана по-видим и един проблем, обичайно страничен за правозащитната проблематика. А именно, неспособността на властите да гарантират сигурността и безопасността на основната част от гражданите. Застрашени са не само определени рискови групи, за които е вероятно техните права да бъдат нарушени, но и сигурността на основната част от населението. В една работеща демокрация, като правило, този проблем се решава естествено чрез избирателния процес. Незрелостта на демократичните механизми за контрол върху властта обаче засега не

позволява естественото решаване на проблема. Количественото нарастване на случаите на беззаконие, неефективност на правоприлагащите държавни органи и корупцията водят до сериозни нарушения на правата на гражданите.

1. Ратифициране на международни договори за човешките права, законодателни промени, засягащи човешките права

През годината не бяха ратифицирани никакви международни договори за човешките права. България остана една от само петте страни-членки на Съвета на Европа, които не подписаха Рамковата конвенция за защита на националните малцинства. Самата конвенция, един от международноправна гледна точка слаб инструмент както по отношение на стандартите, така и по отношение на механизма на прилагане, бе коментирана като насочена против интересите на България не само от влиятелни обществени кръгове, но и от отговорни държавни служители.

През май бяха направени изменения в Наказателния и Наказателно-процесуалния кодекс. С тях бяха създадени няколко нови състава, бяха променени няколко от съществуващите състави, бе въведено наказанието "доживотен затвор" (без обаче да се премахва смъртното наказание) и бе мандатирано задържането под стража на обвинени в тежки умишлени престъпления лица, по отношение на които има незавършено производство по обвинение за друго престъпление от общ характер, както и в случаите на рецидив.

2. Независимост на съдебната власт и справедлив процес

Съдебната власт в страната запази независимия си статут, който е закрепен в Конституцията, въпреки сериозните критики срещу нея, както от страна на изпълнителната власт, така и от широки обществени кръгове, дължащи се преди всичко на нейната неспособност да реагира бързо на високата криминална престъпност. Забавянето на правосъдието по наказателни дела и недобрата съгласуваност на стандартите между полицията, следствието и прокуратурата стана причина за значителното просрочване на установения срок за предварително задържане по много дела. В някои случаи този срок надхвърля две години. Едно от най-сериозните препятствия пред справедливия процес продължава да бъде липсата на законова гаранция за участие на адвокат на стадия на предварителното следствие за всички, на които е наложена мярка за неотклонение "задържане под стража". Чл.70 от Наказателно-процесуалния кодекс определя няколко категории задържани, на които се предоставя адвокат дори ако нямат финансова възможност сами да си наемат. Но задържаните под стажа не се включват в тази категория, а реформата на наказателното законодателство през май не включи изменение на тези разпоредби. В обществото практически не съществува организирана форма на адвокатска помощ в подобни случаи. Това означава, че една част от задържаните, по-специално тези, които не знаят че имат право или нямат пари да си наемат адвокат, на практика участвуват в предварителното следствие без защитник. Сред тези категории хора, особено когато те са от определени малцинствени групи, бяха установени и най-много случаи на побой и малтретиране по време на задържане. В голямата си част това незаконно насилие се използва с цел изтръгване на показания. (Виж **Измъчване и малтретиране на задържани, свръхупотреба на сила от правоприлагащите органи**). Другият сериозен проблем със справедливия процес през годината продължи да бъде процедурата за изпращането на малолетни правонарушители в Трудово-възпитателни училища, където условията на държане на малолетните и непълнолетните са по същество затворнически. Законът за борба с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните, една остаряла уредба, която не бе подложена на никаква реформа след началото на демократичния процес, установява несъдебни органи за разглеждане на делата на малолетните правонарушители, не допуска адвокатска защита по време на разглеждането, както и обжалване на постановените решения. През 1995 г. БХК започна проект за изследване на процедурата за настаняване и положението в Трудово-възпитателните училища, който ще продължи и през 1996 г.

Законът за административното производство съдържа обща клауза, според която на съдебен преглед по отношение на тяхната законосъобразност подлежат всички административни актове, с изключение на тези, които засягат отбраната и сигурността на страната, които са свързани с валутния контрол и митата, както и онези, за които със закон е предвиден друг ред за обжалване. През годината съдилищата извършиха многобройни прегледи на административни актове по жалби

на засегнати и в много случаи постановиха отмяна. Конституционният съд, органът, който е определен от Конституцията да прави преглед за конституционност на законите, приемани от парламента, също разгледа няколко дела и постанови решения, с които обяви за противоречащи на Конституцията няколко закона, включително редица нови поправки към Закона за земята, както и много от разпоредбите на Основните положения на временния статут на българската национална телевизия, Българското национално радио и БТА (Виж **Свобода на изразяването, свобода на медиите, враждебна реч**). Въпреки това има сериозни основания да се предполага, че в системата на съдебния контрол над администрацията има процедури, които не съответствуват на нормите на Европейската конвенция за правата на човека. Това се отнася по-специално до липсата на съдебен контрол над решенията за отпускане на социална помощ от местните служби за социално подпомагане, една процедура, която е уредена със специален (и доста подробен) акт на Министерския съвет, който обаче предвижда само административен ред за обжалване. Освен това уволненията на една доста широка категория държавни служители, която беше допълнително разширена с поправките към Кодекса на труда от декември, както и служителите в определени държавни ведомства (например железниците) също не подлежат на съдебен контрол.

През годината няколко съдилища и други органи на съдебната власт с решенията си по същество споделиха масово разпространени предразсъдъци или подкрепиха рестриктивни действия на администрацията, насочени срещу определени малцинствени групи. В края на октомври Георги Солунски, лидер на една от македонските организации в България, бе осъден на две години и осем месеца ефективно лишаване от свобода от Софийския районен съд за "дръзко хулиганство" след като бе съден при затворени врати и при демонстративен отказ на съдиите да допуснат на делото независими наблюдатели. Софийският окръжен съд при обжалването призна някои елементи от процедурата на първоинстанционния съд за несправедливи. В този случай делото бе гледано при открити врати и бе наблюдавано от БХК съвместно с Македонския Хелзинкски комитет. В няколко случая прокуратурата отказа да повдигне обвинения срещу служители на полицията, участвали в малтретиране на роми. (Виж също **Свобода на сдружаването и мирното събрание, права на профсъюзите; Измъчване и малтретиране на задържани, свръхупотреба на сила от правоприлагащите органи**).

3. Свобода на изразяването, свобода на медиите, враждебна реч

Свободата на изразяването, включително чрез медиите, е гарантирано в чл.39, чл.40 и чл.41 на Българската Конституция. Но ограниченията, които се предвиждат в нея и в някои други закони, са по-строги в сравнение със стандартите на Европейската конвенция за правата на човека. Ограничителните разпоредби на чл.39 и чл.40 дават възможност за ограничаване на правото на изразяване на мнение, включително за спиране и конфискация на печатно издание или друг носител на информация когато с него се накърняват "добрите нрави" или се съдържат призови за насилствена промяна на конституционно установения ред, за извършване на престъпление или насилие над личността. Съответната ограничителна разпоредба на чл.10, т.2 на Европейската конвенция за правата на човека, от друга страна, отива отвъд простото констатиране на "съдържание", с което се отправя някакъв призив и допуска ограничения на свободата на изразяването "за предотвратяване на безредици или на престъпления", т.е. когато призивът е породил някакви действия. Подобна е и разпоредбата на чл.20 от Международния пакт за граждански и политически права, който предвижда забраната на речта, с която се проповядва национална, расова или религиозна омраза само когато тя "подбужда към дискриминация, враждебност и насилие". Конфискация на печатно издание само въз основа на неговото съдържание извън хипотезите на чл.10, т.2 на Европейската конвенция за правата на човека, които допускат това, бе постановено през януари от прокуратурата в Благоевград срещу вестник "Народна воля", орган на македонстващи анархисти, списван на български и македонски език. Но в останалата си част практическата ситуация със свободата на изразяване в България се развиваше и през 1995 г. независимо от несъответствието на вътрешното законодателство с международното право.

Чл.41, ал.2 на Конституцията гарантира правото на гражданите да получават информация от държавните органи по въпроси, които представляват за тях законен интерес. Но в България отсъствува закон, който да задължава институциите да предоставят информация на граждани или организации при поискване. В началото на февруари правителството допълнително ограничи възможността за достъп на журналисти до министрите и отказа да дава информация за материалите, които се внасят на заседания на Министерския съвет. Всичко това сериозно затруднява

журналистите при опита им да обсъждат публично каквито и да било въпроси, свързани с държавната или местната администрация, както и съдопроизводството. Част от наказателните преследвания срещу журналисти през годината бяха основани на обвинения за непълнота в установяването на факти.

В България все още няма и специален закон, който да урежда статута на медиите. Печатните издания функционират като търговски дружества, а държавните електронни медии - по същество като държавни фирми, които обаче не са данъчно задължени и чиито директори се избират с обикновено мнозинство от парламента. Частните електронни медии се лицензират от специална комисия, която се назначава от правителството и функционират като търговски дружества, които са данъчно задължени. Тази уредба регулира отношенията между ръководствата на медиите като работодатели и журналистите като работници, но е крайно оскъдна от гледна точка на предстваянето на обществения интерес.

Основният акт на вътрешното право, който през 1990 г. бе предложен като заместител на закон за националното радио, телевизия и БТА са приетите тогава Основни положения на временен статут на Българската национална телевизия, българското национално радио и БТА с няколко последващи изменения през 1991, 1993 и 1995 г. През годината този статут бе на два пъти представян пред Конституционния съд за преглед на неговата конституционност. Конституционният съд отмени редица негови разпоредби като противоречащи на конституционно гарантираната свобода на изразяването. Той оряза чувствително пълномощията на парламентарната медийна комисия да се намесва в управлението на електронните медии, но това, от друга страна, увеличи правомощията на техните директори. Правото на Народното събрание да избира с обикновено мнозинство директорите на радиото, телевизията и БТА, което е дадено с Основните положения на временния статут обаче остана ненакърнено и след двете решения на Конституционния съд. Вътрешните правилници, които регулират програмната дейност на радиото и телевизията не установяват ясни процедури и дават широки възможности за административен произвол.

Проблемът с контрола върху съдържанието на информацията в медиите се изостри скоро след формирането на новото правителство. През февруари Президентът на България обяви пред интелектуалци, че "напоследък в телевизията има цензура, налагана по един много груб начин". В няколко заседания на парламентарната комисия за радио, телевизия и БТА проблемът беше обсъждан, но материалите от това обсъждане не получиха публичност. През юни парламентарното мнозинство избра нови директори на радиото, телевизията и БТА при остър протест на опозицията. За директор на телевизията бе избран шефът на издателството на БСП. За директори на радиото и на БТА бяха избрани също хора с ясно обозначени политически пристрастия към управляващата партия.

Контролът върху съдържанието на информацията е бил винаги най-силен в държавните електронни медии, телевизията и радиото, които са и най-влиятелни в страната заради своята общодостъпност. През 1995 г. БХК направи специално изследване на проблема в радиото и телевизията, което включи анкети с голям брой журналисти. Преобладаващото мнозинство от тях отбелязаха засилването на контрола през 1995 г., особено след назначаването на новите директори (Виж по-подробно **Приложението** към доклада). В края на ноември 34 журналисти от най-слушаната програма на радиото се подписаха под декларация, с която протестираха срещу "постоянната директна административна намеса в подготовката и осъществяването на предаванията" и срещу контрола на администрацията "преди излъчване на записани материали и недопустимо манипулиране на съдържанието", както и срещу цензурата чрез последващи "финансови санкции за журналисти, неубедително замаскирани с трудно доказуеми нарушения на технологичната дисциплина". В декларацията се отбелязват и последствията от този контрол - дисбаланс при представянето на политическите партии, информационно затъмнение над определени прояви, изтичане на преден план на дребни и пренебрегване на значими събития. Към декларацията впоследствие се присъединиха още 20 журналисти от радиото. Директорът на радиото отхвърли обвиненията и веднага уволни първоначално заместник-генералната директорка на радиото заради това, че организира протеста на журналистите, а на 18 декември - още седем от подписалите декларацията заради това, че "дестабилизируют политическата обстановка в страната". Уволненията предизвикаха вълна от граждански и политически протести срещу ограничаването на свободата на словото.

През годината бяха започнати или продължиха от предходната година няколко наказателни дела срещу журналисти за обида и оклеветяване на длъжностно лице. В България тези дела се водят само от прокуратурата, а съответните разпоредби на Наказателния кодекс предвиждат лишаване от свобода до три години. Три от делата бяха за обида или оклеветяване на представители на самата прокуратура. Едно от тях приключи с осъждането през октомври на журналистката Гергина Банкова, която бе заставена да плати глоба за оклеветяване на един прокурор от Главна прокуратура, въпреки че последният имаше възможността да изложи своята гледна точка в много средства за масово осведомяване, включително във вестника, в който бе написана статията, която го засяга. В този и в още един установен от БХК случай прокуратурата започна наказателно преследване без да има жалба от засегнатото длъжностно лице, практика, която отваря много широко вратите на наказателната репресия срещу журналисти.

Както печатът, така и другите медии през годината изобилствуваха с враждебна реч, обекти на която бяха всякакви групи, но особено някои етнически и религиозни малцинства, съседни страни и народи. От етническите малцинства най-чест обект на враждебна реч са ромите, но в някои издания сред тях попадат също турците и някои други по-малки групи. В медиите рутинно се съобщава етническата принадлежност на извършителя на криминално престъпление ако е ром когато неговата етническа принадлежност няма каквото и да било отношение към деянието. От религиозните малцинства най-чест обект на словесни атаки са евангелистки групи, а повод за тях понякога дават изявления на висши държавни служители.

4. Свобода на сдружаването и мирното събрание

Свободата на сдружаването и мирното събрание през годината бе общо взето гарантирана за основната част от българските граждани, въпреки че законодателната уредба и съдебната практика по регистрацията на граждански сдружения създава предпоставки за множество усложнения от чисто бюрократичен характер. За някои малцинствени групи обаче тя продължи да бъде проблем. Конституцията и Законът за политическите партии не допускат формиране на политически партии на етническа и религиозна основа. Няма сведения някаква група да е получила отказ от регистрация като политическа партия, но не е известно и да е имало искания. През годината бяха регистрирани случаи на разтурване на мирни събрания на закрито на религиозни общности, както и откази на общинските власти да предоставят обществени зали дори на редовно регистрирани религиозни общности (Виж също **Свобода на мисълта, съвестта, религията и убежденията**). През април на активисти на ОМО "Илинден", радикална македонска група, бе дадена възможност, за пръв път след 1991 г., да поднесе цветя на гроба на Яне Сандански, нещо, което бе редовно забранявано в последните няколко години, а опитите в това отношение бяха съпроводени нерядко с жесток побой над мирно събрани и невъоръжени хора от страна на полицията и специални части.¹ В края на юли обаче кметът на Петрич забрани друго традиционно чествуване-събор на ОМО "Илинден" - на годишнината от Илинденското въстание в местността "Самуилова крепост". На 28 юли Районният съд в Петрич потвърди забраната на събора край "Самуилова крепост" с мотиви, че на територията на България не може да се отбелязват годишнини, които нямат нищо общо с българската история. Няколко дни преди това, на 26 юли, четирима активисти на организацията бяха арестувани в Благоевград докато разлепваха листовки за чествуването. След няколко часа разпити те бяха освободени, но материалите - иззети. На 30 юли полицията блокира подстъпите към "Самуилова крепост", за да препятства чествуването.

5. Свобода на мисълта, съвестта, религията и убежденията

Свободата на съвестта и религията продължи да бъде сериозен проблем в България и през 1995 г. Проект "Граждани за религиозна толерантност", независима правозащитна група за наблюдение и правна помощ в случаи на нарушения на човешките права, свързани с религиозни убеждения, отбелязва четири групи нарушения: необоснована намеса на изпълнителната власт във вътрешния живот на религиозни общности; трудова дискриминация на религиозна или религиозно мотивирана основа; засилване на наказателното преследване на отказващи военна служба по съвест; отнемане на родителски права по религиозни причини.

¹ Виж *Човешките права в България през 1994 г.*, доклад на БХК, София, март, 1995 г.

През изминалата 1995 г. не беше допълнително изменян правният режим на религиозната и религиознопросветната дейност в България. Приетият през февруари, 1994 г. Закон за изменение и допълнение на Закона за лицата и семейството продължи да действа и през 1995 г.² През годината по силата на този закон бяха лишени от правото да бъдат юридически лица още шест организации. Не бе удовлетворена нито една молба за регистрация на вероизповедание. По данни от началото на 1994 г. в Дирекцията по вероизповеданията, правителствената служба, която упражнява административен надзор над изповеданията, към това време е имало депозирани 24 такива молби. Всички опити да се получи допълнителна информация по официален път през годината завършиха с неуспех.

Основният резултат от законодателната акция през 1994 г. се състои в това, че сега тези от малцинствените религиозни групи, които продължават да съществуват след отказа на Министерския съвет да ги признае за юридически лица, са принудени да осъществяват дейността си опитвайки се да я крият от властите. Такъв е например случаят с известната група "Слово на живот", чиито места за събиране на членовете периодично биват "разкривани" от полицията. Тези "разкрития" се съпровождат с голям пропаганден шум в медиите. На 23.02. т.г. полиция нахлу в една от залите на хотел "Етър" във Велико Търново, както и в частно жилище в същия град, от където иззе над 50 заглавия легално издадена религиозна литература, аудио и видеокасети със записи на религиозна музика или проповеди. На следващия ден бе дадена пресконференция, която медиите широко отразиха. На нея полицията се похвали с акцията и показа на журналистите изложба с иззетата литература. След извършените обиск и изземване срещу членовете на групата във Велико Търново не е повдигнато обвинение по действащото законодателство. На 20 юли полицията направи обиск в дома на Елена Недялкова от "Слово на живот" в София, иззе голямо количество легално издадена литература и принуди домакинята да подпише протокол, с който се задължава да не събира повече членове на групата в дома си. Същата акция бе предприета на 27 септември в София и в дома на Петя Порашка от "Слово на живот". В друг подобен случай през ноември в Кюстендил полицията задържа Валери Велинов от "Свидетелите на Йехова" за няколко часа в полицейското управление и иззе от него брошури и листовки на същата група. В протокола за изземване мястото, предвидено за описание на причината на изземването не е попълнено. Във всички тези случаи една от целите на полицията очевидно е била сплашване на членовете на религиозната общност и обезкуражаването им в техния опит да се събират или да разпространяват информация за своите убеждения.

Скоро след спечелването на изборите и формирането на новото правителство чрез различни актове на изпълнителната власт започна подмяна на ръководството на второто по големина изповедание в България - мюсюлманското. Като използва, от една страна, това, че изискваният от Устава на мюсюлманското изповедание Правилник за избора на районни мюфтии не е бил изготвен, когато през 1992 г. мюфтиите са избирани, а от друга - това, че мюсюлманската религиозна общност е разделена на две конкуриращи групи (подобно на разкола в Православната църква), Дирекцията по вероизповеданията започна да утвърждава за легитимни местни и централни ръководни органи на изповеданието, съставени от хора, близки до властите. Още през януари започна подмяната на районни мюфтии. На кметовете бе разпоредено да заличат регистрациите на някои районни мюфтии. (Показателно е, че Директорът на Дирекцията по вероизповеданията е констатирал липсата на Правилник още през юли 1993 г., а е счел, че тя му дава достатъчно основание да обяви някои от районните мюфтии за нелегитимни едва през януари 1995 г.) За централно ръководство на Мюсюлманското изповедание бе утвърден излъченият от конференция, състояла се на 3 ноември 1994 г. Висш духовен съвет на мюсюлманското изповедание. Той се председателства от Недим Генджев, който беше Главен мюфтия по време на т.нар. "възродителен процес" (насилствената смяна на имената на около един милион български мюсюлмани). Така изпълнителната власт отново, както и през 1992 г., вместо да положи усилия за помирение на конкуриращите духовници, зае открито страна в конфликта между двете крила на мюсюлманското изповедание, като призна за легитимно само това, което отговаря на политическите й интереси. Срещу това решение през септември в София беше проведена голяма протестна демонстрация на мюсюлмани. Актът на правителството бе обжалван пред Върховния съд. С Решение N 568 от 27 юли 1995 г. Върховният Съд отхвърли жалбата на бившия Главен мюфтия г-н Фикри Сали срещу Заповедта на Министерския съвет от 22.02.1995 г., с която се признава за легитимен Висшия духовен съвет, ръководен от Недим Генджев и с Главен мюфтия Басри Хаджишериф. Върховният Съд, следвайки досегашната си практика, която се установи в разгара на остър политически дебат, свързан с разцеплението в

² Виж *Състоянието на религиозната свобода в България*, доклад на Български хелзинкски комитет и Проект "Граждани за религиозна толерантност", София, октомври, 1994 г.

основните изповедни общности в България през 1992 г., реши да направи преглед само на това, дали заповедта е издадена от компетентния орган в кръга на неговите компетенции и отказа да се произнесе по съдържанието ѝ. Съдът прие, че изпълнителната власт има "право на свободно усмотрение" при регистрацията на изповедания. Така той потвърди правото на изпълнителната власт да проявява субективни пристрастия и дори произвол при регистрацията или утвърждаването на ръководните органи на изповеданията.

През годината бяха регистрирани и редица случаи на трудова дискриминация на религиозна основа. Два от тях са особено показателни. На 23.10.1995 г. г-жа Анелия Георгиева, Директор на Техникума по корабостроене и речно корабоплаване в Русе беше дисциплинарно уволнена. Главният мотив на заповедта за уволнение, подписана от Министъра на образованието, науката и технологиите акад. Илчо Димитров е, че г-жа Георгиева е допуснала и толерирала в повереното ѝ учебно заведение да развиват дейност представители на една религиозна общност ("Слово на живот"). На г-жа Георгиева се вменява във вина това, че не е следила за религиозните убеждения на служителите си, не уволнила тези от тях, които имат неподходящи религиозни убеждения, както и това, че някои от тях по предположение са чели Библията през работно време, за което директорката не ги е уволнила. Особен проблем в този случай представлява официално признатият факт, че сведенията, уличаващи г-жа Георгиева, са добити от проверка на русенското поделение на Националната служба за сигурност, наследник на бившата Държавна сигурност. По този начин се игнорира тълкувателното решение на Комитета по правата на човека на ООН от 20 юли 1993 г. за чл. 18 на МПГПП, съгласно което националната сигурност не е и не може да бъде основание за ограничаване на правото на свобода на мисълта, съвестта и религията.

В друг подобен случай, на 28.08.1995 г., Директорът на СДВР е подписал документ, озаглавен "Справка относно дейността на сектата "Дом на радост" на територията на с. Божурище, Софийска област". В него се твърди, че Здравка Миленкова, бивша библиотекарка в СОУ "Летец Христо Топракчиев" е активист на тази религиозна общност, която е поделение на Българската Божия Църква, официално регистрирана по Закона за изповеданията. След излагане на факти, истинността на част от които г-жа Миленкова отрича, визираният документ завършва със заключението, че оставането на г-жа Миленкова на заеманата длъжност (библиотекарка) е "нецелесъобразно". Трябва да се добави, че още през май т.г. тя е била уволнена. Тук полицията директно дава информация за религиозните възгледи на г-жа Миленкова и прави заключенията относно непригодността ѝ - поради тези възгледи - да заема длъжността библиотекар в училище.

В България все още не съществува закон за алтернативната военна служба, въпреки изискванията на чл.59 на Конституцията, както и на Пар. 3, ал.3 от Преходните и заключителни разпоредби към нея. По тази причина, младежите, които по религиозни съображения отказват да служат с оръжие, подлежат на наказателно преследване по чл. 361 от Наказателния кодекс. През 1995 г. бяха регистрирани два такива случая. В сравнение с практиката от миналото те са индикация за утежняване на съдебната практика по този род дела. На 23.03.1995 г. Районният съд в Шумен осъди на 18 месеца затвор ефективно 20-годишния Ивайло Стефанов поради отказа му да се приеме повиквателна заповед за явяване на редовна военна служба. Стефанов е последовател на религиозната общност "Свидетели на Йехова", чиято доктрина не допуска военна служба. През май Окръжният съд замени ефективното изтърпяване на наказанието с условно.

На 20.06. Пловдивският районен съд осъди на една година лишаване от свобода условно Красимир Николов Савов за отклонение от военна служба. Поради това, че младежът, твърдо убеден в правотата на каузата си, не е използвал услугите на адвокат и се е защитавал сам, той е изпуснал процесуалните срокове за обжалване пред по-горен съд и на 14.07. присъдата влезе в сила. Това означава, че ако Красимир Савов откаже отново да се яви на редовна военна служба, ще бъде съден отново, като към присъдата му ще се прибави ефективното изпълнение на цитираната по-горе условна присъда.

В друг случай през октомври Емил Младенов от Дупница отказа да приеме повиквателна заповед за армията поради пацифистки убеждения. Той бе веднага потърсен от органите на правосъдието с намерение срещу него да започне наказателно преследване. В този случай причина за отказа бяха не религиозните убеждения (макар че този мотив бе огласен в пресата), а чисто светска, но последователно изградена система от възгледи, в която противопоставянето на насилието включва безусловен отказ от употреба на оръжие.

През годината БХК получи информация за три случая на тежко нарушаване на родителските права на майки на малолетни деца, мотивирано изключително от съображението, че тези майки са членове на религиозни общности, не получили разрешение за пререгистрация по силата на чл. 133А от Закона за лицата и семейството. На 07.02.1995 г. Върховният съд отхвърли молбата на М.Е. от гр. София за отменяне на решение на Софийския градски съд, с което родителските права на четиригодишния ѝ син са предоставени на бившия ѝ съпруг единствено на основание, че майката е "попаднала под влияние на сектата с нередовна регистрация "Воини на Христа"...и "поведението ѝ застрашава интересите на детето, което е само на четири години". В решението не са изтъкнати никакви други съображения относно качествата на майката като родител, които да правят нецелесъобразно с оглед интересите на малкото дете то да бъде отглеждано от майка си.

На 10 май 1995 г. отново Върховният съд, в дело за преглед и отмяна по реда на надзора върна за ново разглеждане от Софийския градски съд на дело, в което баща оспорва предишно решение на последния, с което детето след развод е присъдено на майката. С това Върховният съд фактически се съгласи с основанията, приведени в молбата на бившия съпруг, които се свеждат до това, че майката не може да изпълнява родителската си функция само защото има данни за нейната принадлежност към една нетрадиционна религиозна общност. Гледането на делото от Софийския градски съд предстои.

На 1 декември 1995 г. Пловдивският Окръжен съд потвърди решение на Районния съд в Първомай от април 1995 г., с което В.Д. е лишена от родителски права върху осемгодишния си син заради това, че е членка на "Свидетелите на Йехова" и е подала молба до управлението на Бачковския манастир, че не желае да изповядва православната вяра.

При липсата на други мотиви за лишаване от родителски права приведените съдебни решения говорят за нарушение на редица разпоредби на международното право. Съдебната практика в България е такава, че в огромното мнозинство от случаите след развода родителските права на малки деца се предоставят на майката. Отнемайки родителски права от майките, съдилищата обикновено се позовават на системно неполагане на грижи за детето, пиянство, изоставяне на детето и т.н. Отнемането на родителски права само защото майката е член на религиозна общност, която не се ползва с благоразположението на официалните власти, е опасен прецедент с далеч отиващи последици за свободата на съвестта и убежденията.

6. Измъчване и малтретиране, свръхупотреба на сила от правоприлагащите органи

Българското законодателство съдържа слаба защита срещу незаконно насилие над задържани. Чл.30, ал.4 от Конституцията гарантира правото на адвокатска защита от момента на задържането, но Наказателно-процесуалния кодекс не предоставя гаранции за присъствие на адвокат за всички категории задържани (Виж **Независимост на съдебната власт и справедлив процес**). Практически не съществува и възможност за медицинска експертиза от лекар по желание. През годината бяха документирани много случаи на малтретиране на задържани и свръхупотреба на сила от правоприлагащите органи. Една част от тях получиха или са на път да получат удовлетворение в рамките на дисциплинарните процедури вътре в полицията или в системата на наказателното правосъдие. По-голямата част обаче останаха ненаказани. Жертвите на подобни злоупотреби, както и техните близки, са изключително затруднени при получаването на удовлетворение поради факта, че наказателно преследване за престъпления, извършвани от "длъжностни лица", според Наказателния кодекс се възбужда само чрез прокуратурата. Няма възможност за частно преследване, нито съдебен преглед на отказите на прокуратурата да предяви обвинение. От друга страна, гражданските съдилища са задължени да спрат производството и да подадат сигнал до прокуратурата в случай че се установят данни за извършено престъпление. Възобновяването на гражданското дело е възможно едва след приключване на наказателното производство.

Най-голямата част от случаите на малтретиране на задържани и на свръхупотреба на сила от правоприлагащите органи през годината имаха за жертви представители на ромското малцинство. Проект "Права на човека", организация за защита правата на ромите в България, установи десетки случаи на насилие от страна на представители на полицията, а така също и от частни лица и групи. По една голяма част от тях, въпреки че извършителите бяха известни, не бяха образувани следствени дела или образуванията бяха прекратявани без те да бъдат предадени на правосъдието.

На 11 февруари 1995 г. Илия Димитров Гергинов, 38-годишен, бе намерен мъртъв, с белезици на ръцете, край една изоставена механа в с. Градец, Сливенско. Според показанията на свидетеля Ж.Д.Г., на 10 февруари 1995г. местният полицай от с. Градец нанесъл на Илия Гергинов жесток побой с дърво в центъра на селото. На следващият ден, 11 февруари, Илия Гергинов е намерен мъртъв, с белезици на ръцете, край една изоставена механа в селото. В смъртния акт се посочва, че смъртта е настъпила в резултат на измръзване. В съдебно-медицинската експертиза е констатирана фрактура на черепа на Илия Гергинов. Негови близки потвърдиха, че са установили сериозни следи от насилие по тялото на починалия: счупен десен крак, рана в дясната част на главата над слепоочието, смачкани полови органи, многобройни синини и натъртвания по цялото тяло. Образованото следствено дело по случая беше прекратено от Сливенската военна прокуратура без да се повдигне обвинение.

На 20 март 1995 г. в ромската махала на Нова Загора бе убит от полицаи Ангел Ангелов. Според свидетелства на очевидци около 14 часа през деня трима полицаи от РПУ - гр. Нова Загора отишли в ромския квартал, за да арестуват осъден за кражби. Пред къщата на осъдения те се скарали с трима роми, след като по погрешка се опитали да арестуват друг човек. Караницата прерастнала в стрелба от страна на полицаите срещу Ангел Ангелов и брат му - Атанас Ангелов. Ангел Ангелов умира на място, а Атанас Ангелов бил закаран в болницата в Нова Загора с рана в корема. Около половин час по-късно след инцидента двадесетина въоръжени полицаи с 5-6 автомобила нахлули в ромския квартал, започнали да чупят врати и прозорци, биели случайно срещнати роми. Според свидетелства на пострадали полицаите обиколили няколко къщи и събирали кирки и мотики, за да инсценират нападение от страна на ромите и по този начин да оправдаят убийството, извършено от полицаи. По този случай също е образувано следствено дело, но и то бе прекратено от Сливенската военна прокуратура без да се повдигне обвинение.

На 28 април 1995г. двама полицаи от РПУ - гр. Видин нанесоха побой на учениците от СПТУ гр. Дунавци Асен Георгиев, на 16 години, и Любомир Иванов, на 17 години, и двамата от ромски произход. Учениците били арестувани в училище след получено оплакване от други ученици. След това били отведени извън града и там били жестоко бити и обиждани с расистки обиди. Побоят продължил по-късно в гараж. По делото има повдигнато обвинение, но то все още не е достигнало до съда.

В няколко случая жертва на насилие в резултат от свръхупотреба на сила от страна на правоприлагащите органи станаха и българи. При най-нашумелия от тях през януари полицията и специални части нанесоха побой над протестиращи местни жители на деривацията "Джерман-Скакавица", проект за обръщането на течението на две реки за снабдяване с вода на София, както и по-късно над мирни жители в близкия град Сапарева Баня. Сред пострадалите има жени и стари хора.

През годината малтретирането на задържани в полицейските участъци продължи да бъде сериозен проблем. За пръв път след края на 1989 г. лично Министърът на Вътрешните работи и няколко други високопоставени служители на МВР признаха за съществуването на подобен проблем в България, след убийството на 5 април в един полицейски участък в София на задържания Христо Христов. Той бе убит след побой от няколко полицейски служители, срещу които бе образувано следствено дело, което още не е достигнало до съда. Този случай бе единственият, който получи широк отглас в медиите, но той съвсем не е изолиран. В края на април в РПУ - Димитровград бе убит от полицаи задържаният Костадин Тимчев. Срещу извършителите има повдигнато обвинение, но и то не е стигнало до съд. Има сериозни основания да се предполага, че в случаите с някои категории задържани, предимно от ромския етнос, малтретирането при задържане бе твърде разпространено. Следственото дело по случая на Славчо Цончев, който умря в един полицейски участък в Плевен през септември, 1994 г. все още не е приключило.³

В края на ноември "Международна амнистия" изпрати писмо до Министъра на вътрешните работи на България, в което изрази своята загриженост за увеличаващия се брой инциденти с полицаи, злоупотребяващи с употреба на огнестрелно оръжие по отношение на заподозрени в извършване на дребни престъпления. Организацията цитира пет случая на употреба на огнестрелно оръжие при

³ Виж *Човешките права в България през 1994 г.*, доклад на БХК, София, март, 1995 г.

подобни случаи в България през годината, които са в противоречие с Принципи 4 и 9 от Основните принципи на ООН за употреба на сила от правоприлагащите органи.⁴

7. Условието в затворите

Системата на местата за лишаване от свобода в България е твърде централизирана. Тя се ръководи от Главно управление на местата за лишаване от свобода (ГУМЛС), специална служба към Министерството на правосъдието. Повечето от затворите са големи, което само по себе си създава предпоставки за извращения, насилия и лоши взаимоотношения с администрацията. В последните години властите отделяха много малко внимание и средства за реформа на затворното дело. Спешно трябва да се реши въпроса с увеличаването на броя на затворите при намаляване на техния обем и поетапното закриване на някои от съществуващите места за лишаване от свобода.

На 4 февруари, 1995 общият брой на лишените от свобода бе 8407 души, разпределени в 13 затвора, от които един за непълнолетни и един за жени. От тях обвиняемите и подсъдимите са общо 2487, а осъдените - 5920. Съотношението на лишените от свобода спрямо 100 000 души от населението на страната е около 1:100, т.е. общо взето около средната европейска норма. В обществото обаче съществува широко разпространено убеждение, че броят на обитателите на затворите е твърде малък на фона на ширещата се престъпност. Администрацията на затворите, от друга страна, е обезпокоена, че ако системата на наказателното правосъдие заработи на по-високи обороти, съществува опасност от сериозни срывове в работата на системата на местата за лишаване от свобода, дължащи се на възможното препълване и общото влошаване на условията на държане на лишените от свобода.

В началото на годината БХК с любезното съдействие на ГУМЛС направи изследване на положението в местата за лишаване от свобода, което включи посещения в затворите, в няколко ареста на регионални следствени управления и в няколко психиатрични болници в България. През март бе публикуван специален доклад, в който бяха обобщени резултатите от наблюдението.⁵ През март в България пристигна и мисия на Европейския комитет за предотвратяване на изтезанията, специален орган, установен с Конвенцията на Съвета на Европа за предотвратяване на изтезанията, към която България се присъедини през 1994 г. Докладът от посещението, заедно с отговора на правителството на България, предстои да бъде публикуван.

Посещенията в затворите, които изследователи на БХК направиха, разкриха проблеми, основната част от която са резултат от неспазването на съществуващата нормативната уредба и неефективния прокурорски надзор над местата за лишаване от свобода. Една част от проблемите са резултат от неадекватната законова уредба.

Напрежение и основателни съмнения за насилия и други извращения от страна на администрацията бяха констатирани на няколко места, включително в женския затвор в Сливен. Бяха установени случаи на налагане на две наказания за едно и също провинение, практика, която Законът за изпълнение на наказанията, за съжаление, допуска. Невинаги преди налагането на наказанията нарушителят се изслушва. Някои от наказателните килии, в които затворниците се изолират са в толкова лошо състояние, че самото пребиваване в тях, особено в студено време, може да се окачестви като форма на измъчване. В част от затворите хигиената е на твърде ниско равнище, допуснато е разпространението на въшки и други паразити.

Системата на медицинското обслужване в местата за лишаване от свобода е уредена с Наредба N 2 на Министерството на вътрешните работи, ведомството към което по време на тоталитарния режим бе управлението на затворите, и Министерството на здравеопазването от 1982 г., която не е осъвременявана. Както Законът за изпълнение на наказанията, така и наредбата, предвиждат възможност за изпращане на лишени от свобода в други болници, но само за лечение, при това само на хора, чието лекуване е невъзможно в медицинската база на местата за лишаване от свобода. Според чл.12, ал.1, т.7 на наредбата освидетелствването става в здравните заведения на местата за лишаване от свобода. Уредбата на медицинското обслужване, по-специално от гледна точка на

⁴ Bulgaria: Amnesty International Condemns Excessive Use of Force by Police Officers, 29 November 1995.

⁵ Виж *Наблюдение върху положението в местата за лишаване от свобода и някои психиатрични болници в България*, доклад на БХК, София, март, 1995 г.

гаранциите за предотвратяване на изтезания и унижително третиране, е оскъдна и крайно незадоволителна.

Не във всички затвори е осъществено реалното отделяне на рецидивисти от нерецидивисти в съответствие с изискванията на закона. На места психологическият климат, съчетан с лошата битова уредба, големият брой затворници и слабият контрол от страна на администрацията създават предпоставки за физически тормоз и извращения, някои от които завършват трагично.

Системата на разглеждане на жалби е друг сериозен проблем в затворите. Бяха установени много случаи на неспазване на законовите изисквания за регистрацията и разглеждането на жалбите. На места цареше истинско отчаяние и липса на каквато и да било вяра в смисъла на подаването на жалби и в евентуалния ефект от това.

Сериозен е и проблемът с практикуването на религиозните обряди в системата на местата за лишаване от свобода. Система за обслужване на религиозните потребности на затворниците изобщо липсва, макар че пречки по-специално спрямо посещения на свещенослужители и други форми на обслужване на местата за лишаване от свобода от страна на представители на Българската Православна църква не бяха установени. В отделни случаи обаче затворническата администрация осъществяваше едно недопустимо допитване до ръководството на Православната църква когато получаваше предложения за посещения от страна на малцинствени религиозни общности.

8. Смъртно наказание, извънсъдебни екзекуции и "изчезвания"

През годината имаше няколко добре огласени случая на стълкновения и уреждане на сметки между мафиотски групировки, съпроводени с няколко дръзки убийства сред тези среди. Но в България няма данни за съществуването на организирани или мълчаливо подкрепяни от правителството извънсъдебни екзекуции и "изчезвания". Проблемът със смъртното наказание обаче получи ново развитие.

Наказателният кодекс предвижда смъртно наказание за няколко състава на тежки криминални престъпления, но от лятото на 1990 г. екзекуции не се практикуват заради наложения от парламента мораториум върху тях. Въпреки това през 1995 г., както и през изтеклите след налагането на мораториума години, съдилищата продължиха да налагат смъртни присъди. През годината Върховният съд потвърди смъртните присъди по две дела, едно от които бе гледано от първоинстанционния съд през 1994, а другото - през 1995 г. Общо по три дела (тези двете плюс още едно от 1994 г.) предстои преглед по реда на надзора.

През годината имаше няколко опита да се вдигне мораториума над смъртните присъди и екзекуциите да се въведат отново. В началото на годината един депутат от Българския Бизнес Блок предложи официално парламентът отново да се произнесе за вдигане на мораториума. Това предложение бе отхвърлено на заседание на парламентарната Комисия по правата на човека на 20 април. В края на юни обаче правната комисия реши да изпрати за гласуване в пленарна зала този проект за решение. До гласуване в парламента не се стигна, но в случай че се стигне, съществува широко разпространено убеждение, че по-голямата част от депутатите биха гласували за възобновяване на екзекуциите. Дебатът за вдигането на мораториума върху екзекуциите се възобнови отново през октомври, в навечерието на изборите за местни органи на властта, когато една от политическите партии, Българският Бизнес Блок включи като елемент от избирателната си кампания събиране на петиция до парламента за вдигане на мораториума върху екзекуциите. Тази подписка все още не е внесена в парламента, но в случай че бъде внесена, той вероятно ще бъде принуден да вземе отношение по нея.

Един от елементите на реформата на наказателното законодателство през май бе въвеждането на наказанието "доживотен затвор" като алтернатива на смъртното наказание. Първоначалната идея бе това наказание да замени смъртното, което да отпадне от Наказателния кодекс, но в крайния вариант и двете наказания бяха оставени. Една от скритите идеи на вносителите бе, че съдилищата може би ще предпочетат да налагат доживотен затвор вместо смъртно наказание когато доживотният затвор съществува като алтернатива. Тази идея обаче е с твърде съмнителна релевантност доколкото Върховният съд потвърди смъртни присъди след приемането на измененията в Наказателния кодекс.

9. Защита на малцинствата, проблеми на гражданството, агресивен национализъм и ксенофобия

Общото ниско равнище на стандартите за защита на културната идентичност на различните етнически малцинства в страната през годината се запази, а в някои пунктове бе отбелязан регрес. Отказът на България да подпише Рамковата конвенция за защита на националните малцинства на Съвета на Европа бе обоснован, макар и неофициално, с недопустимостта на употребата на малцинствен език в отношенията с административните власти (възможност, която се предвижда в чл.10, т.2 от Конвенцията), както и на възможността в районите, населени от значителен брой представители на малцинството, традиционни местни наименования, улици и други топографски знаци да се наименоуват на езика на малцинството (гарантирана от чл.11, т.3 на Конвенцията). През юли Хасковският Областен управител продължи практиката на предшественика си със заповед да спира решения за преименуване на улици с турски имена. Такова решение бе взето от Общинския съвет в с. Минерални бани. С него три улици в кметството на с. Караманци се наименоуват с турски имена - "Стара планина" на "Джамийска" и "Габаач", "Светлина" на "Асар", "Искър" на "Олу дере". В мотивите на Областния управител се отбелязва, че наименованията не кореспондират на официалния български език.

През март група български граждани - етнически турци, които са се изселили от България през 1989 г. по време на провокираната от тоталитарния режим изселническа кампания, но запазили българското си гражданство, се оплака, че просветните власти ги третират като чужденци. Тези от тях, които са записани да учат в български висши учебни заведения трябва да заплащат по-висока такса за обучение от другите български граждани. А Министерството на вътрешните работи отказва да им издаде вътрешни паспорти, обстоятелство, което прави невъзможно упражняването на редица граждански права, включително правото на участие в изборите.

През юни правителството издаде постановление, с което закри Междуведомствения съвет по етническите въпроси, единственият държавен орган, който се занимаваше с проблемите на етническите малцинства. Вместо него бе създаден Национален съвет по социалните и демографските въпроси, съвещателен орган, в който организациите на етническите малцинства се предполага да участвуват заедно с много други - женски, пенсионерски, организации на инвалиди и лица с намалена трудоспособност и др. Според Правилника за устройството и работата на този съвет, за участници в него се допускат само организации, които имат структури в повече от 1/3 от общините в страната. Това отрязва възможностите за участие на много групи, включително на такива, които са представени сред най-големите етнически малцинства.

В страната съществуват и действуват свободно няколко извънпарламентарни политически партии, които активно проповядват агресивен национализъм и за чиято пропаганда има сериозни основания да се предполага, че подбужда към дискриминация и насилие. Агресивни националистически крила или формирования има и сред някои парламентарно представени партии. През ноември депутатът Гинчо Павлов, един от лидерите на Общонародния комитет за защита на националните интереси, коалиционен партньор на БСП, нарече ДПС "вредна за България организация" и започна събиране на подписи сред останалите депутати за нова петиция пред Конституционния съд, искаща неговата забрана.

През годината се активизира и дейността на неонацистки групи от типа на "скинхедс", жертва на които станаха главно роми и някои категории чужди граждани, а в два установени от БХК случая - и българи. "Проект Права на човека" регистрира девет тежки случая на етнически мотивирано насилие от частни лица над роми, една част от които не бяха разследвани с дължимото внимание от правоприлагащите органи. Десетки други са нападенията с леки наранявания.

На 16.12.1995 г. в гр. Белово бе убит от група "бръснати глави" Емил Трифонов, 20-годишен, военнослужещ от с. Ветрен, Пазарджишко, който бил нападател близо до гарата заедно със свой приятел, Владимир Василички, 20-годишен, също военнослужещ, който успял да избяга от нападателите. Според свидетелството на последния единствената причина за нападението е бил ромският произход на двете момчета. Те били разпознати че са роми, след като нападателите ги чули да разговарят на ромски език помежду си. По случая има образувано следствено дело.

На 17 юли друг ром-мечкар, Митьо Мирчев, 74 годишен, бе убит в Стара Загора след очевидно расистки мотивирано нападение на организирана група младежи над импровизиран лагер на пет роми близо до гарата. Другите роми получили различни наранявания в резултат от побоя. По случая е образувано следствено дело, но полицията отрече расистката мотивация на насилието.

На 30.11.1995г. около 19:30 ч., в близост до ж.п. гарата на град Плевен, група от двадесетина "бръснати глави", въоръжени с бухалки, вериги и метални тръби, безпричинно нанесли жесток побой на прибиращите се от работа Русан Мутев, 37-годишен и Блажо Пацов, 30-годишен, и двамата от ромски произход. В резултат на побоя двамата роми получили тежки контузии - Блажо Пацов - спукан череп и Русан Мутев - срязан пръст. Намиращи се наблизко 5-6 роми се опитали да се притекат на помощ на пострадалите, при което се стигнало до сбиване между двете групи. Двама от ромите пострадали тежко, Сашо Берков, 30-годишен, получил тежки контузии по главата и гърба, причинени от удари с бухалка. Сашо Руменов Мишев, 27-годишен, получил счупване на лявата ръка и фрактура на черепа. След инцидента, към 20:30ч., двамата пострадали били откарани от двама роми с такси до болницата в Плевен, където близо час никой от медицинския персонал не им обърнал внимание. Двамата роми, които придружавали пострадалите, започнали да протестират срещу бездействието на медицинските служители и последните извикали по телефона полиция. Полицаяте дошли в болницата, сложили белезници на придружителите - Симеон Берков, 20-годишен, и на другия ром и започнали да им нанасят побой с палки. По-късно ромите били вкарани в багажника на полицейската кола и отведени в РПУ Плевен. Там били разпитани и освободени.

Жертва на расистки мотивирано насилие стана на 29 септември и известният актьор Асен Кисимов. Актьорът е бил сметнат за турчин от група "бръснати глави", които му нанесоха тежък побой в един трамвай в София, вследствие на който той прекара няколко седмици в болница за лечение на тежки травми на черепа. Извършителите бяха установени и срещу тях бе повдигнато обвинение, но и това дело все още не е достигнало до съда.

Друг обект на етнически мотивирано насилие от страна на расистки групи бяха цветнокожите чужденци. През годината имаше много подобни случаи, повечето от тях довели до наранявания без тежки травми. Два от тях заслужават специално споменаване заради особеното отношение на правоприлагащите органи. По сведения на "Проект Мартин Лутер Кинг", организация за защита на човешките права на чужденците и цветнокожите, живеещи в България, на 31 декември, 1994 г. един нигерийски турист е бил пребит на софийската централна гара от няколко "бръснати глави". Побоят бил нанесен с бутилки по главата като човекът бил оставен да лежи известно време в безсъзнание. С помощта на такси той успял да се добере до един полицейски участък, но бил изгонен оттам от дежурните полицаи без дори да бъде изслушан. В друг случай, съобщен от същата организация, нигерийски студент бил задържан на гарата в Стара Загора от петима полицаи, които му поискали сто долара "глоба" за пренасяне на наркотици. Студентът отказал, тъй като смятал обвиненията за неоснователни. Тогава полицаите започнали да го бият, което продължило и в полицейското управление на гарата, където го завели. След като бил освободен, студентът е трябвало да постъпи за кратко време в болница, за лечение от травмите. И в двата случая, както, впрочем, и в огромното мнозинство от случаи с чужденци, няма подадени оплаквания до органите на реда.

10. Политическо убежище, права на чужденците, събиране на семейства

БХК е една от малкото организации в страната, която се ангажира с подпомагането на бежанците и кандидатите за убежище. Чрез своя проект за правна помощ и интеграция на бежанците и кандидатите за убежище комитетът следи системно положението с човешките права на тези групи.

През изминалата 1995 г. проблемите на бежанците, мигрантите и кандидатите за убежище в България се задълбочиха още повече в сравнение с 1994 г. На общия фон на криза на законността в страната не правят изключение и институциите, които би трябвало да гарантират съблюдаването на човешките права на търсещите убежище и бежанците. Основната от тези институции е Националното бюро за териториално убежище и бежанци, единствената служба в страната, която е упълномощена да разглежда индивидуални молби за убежище, процедура, която все още не е гарантирана със закон, а с един подзаконов акт. През годината, въпреки добрата воля за сътрудничество, БХК имаше многобройни затруднения при взаимното разбирателство и взаимодействието с тази институция. В Проекта за правна и социална защита на бежанците и

кандидатите за убежище на БХК се получиха оплаквания за отказ от регистрация на молби, а с това и на започване на процедура за получаване на бежански статут. Към края на 1995 г. такъв получиха всичко около 40 души от началото на започване на процедурата в България (ноември 1994 г.), но досега нито един от тях не е получил необходимите документи, с които може да се ползува от този статут (например, да се регистрира в Бюрото по труда).

През септември представителството на Комисариата на ООН за Бежанците в София разпространи документ, свидетелстващ, че в много отношения България не е "безопасна трета страна" за търсещите политическо убежище и бежанците. В Наредба N 208 от 4.10.1994 г., единственият нормативен акт, с който се регламентира статутът на бежанците, няма достатъчно правни гаранции за не-връщането. Зад тази констатация стоят много случаи на задържане на търсещи политическо убежище и бежанци на летище София за по няколко седмици. Поради липса в Наредба N 208 на указания и норми относно бежанците, намиращи се на граничните пунктове и незнанието на бежанското право, граничните власти продължават да прилагат остарелия Закон за временното пребиваване на чужденците, когато търсещите убежище са в гранично нарушение - нямат документи и валидни визи или пък са с фалшиви паспорти. В такива случаи лицата биват задържани и депортирани след получаване на бърз отказ за разглеждане на исканията им за убежище. Има документирани случаи когато дори на лица с валидни визи е бил отказан достъп до процедурата за получаване на бежански статут поради невъзможност да декларират достатъчно финансови средства за времето на престоя си. Обект на особена загриженост са случаите на задържане на лица, търсещи убежище, често по няколко седмици, в транзитната зона на летището, където условията за престой съвсем не отговарят на международните изисквания. Нито представителите на ВКБООН, нито неправителствените организации, занимаващи се с проблемите на бежанците имат редовен и гарантиран достъп до задържаните в транзитната зона. Много често за задържанятията и депортиранятията се научава от чужбина след като те са извършени. Една от приоритетните задачи на БХК през следващата година ще продължи да бъде извоюването на възможност за независим и постоянен мониторинг на положението в транзитната зала на летище София.

В България все още няма изградени приемателни центрове за бежанци. Една от основните причини за това е съпротивата на общественото мнение, което периодично се подхранва от повърхностни и търсещи сензация публикации в някои издания. Опитът на БХК показва, че в това отношение недостатъчно се използват позитивните информационни възможности на средствата за масова информация.

Засега, докато Наредба N 208 гарантира подслон и прехрана за бежанците, на практика те са осигурени не за всички, особено що се отнася до храната и медицинската помощ. Без съмнение, дълбоката социално-икономическа криза, в която се намира страната е основната причина за ситуацията, но това далеч не може да служи за оправдание. При добра организация и съответното нормативно и институционално осигуряване, дори очакваните решение за статут на бежанец биха могли да допринесат за подобряване на положението си ако получаваха макар и временно и ограничено разрешение за работа.

Положението се затруднява още повече от факта, че България, както и много други централно и източноевропейски страни се използва от бежанците като транзитна спирка, а не като страна, в която биха могли да намерят защита и да се установят. България е на кръстопътя на каналите за трафик на хора и през годината властите не успяха да се справят с комплекса от проблеми, който трафикът поражда. Една от причините страната да бъде оставена в негативния списък на Европейския съюз като рискова страна бе тъкмо нелегалният трафик на хора през нейната територия. Много от нелегално пребиваващите са хванати в нещо като капан - те са нежелани както от собствените си страни, така и от Западна Европа. Те вероятно ще трябва да останат още дълго време в България. Част от тях стават обект на насилие и злоупотреби от най-различен характер (Виж също Защита на малцинствата, проблеми на гражданството, агресивен национализъм, ксенофобия). От друга страна, косвено се нарушават правата на онези чужденци, много по-малко на брой от икономическите имигранти, които търсят убежище в България. Налага се спешно вземане на законодателни мерки за да се реши както проблемът с нелегално пребиваващите, така и проблемът с незаконно пребиваващите и това трябва да се извърши по най-оптималния от хуманна гледна точка начин. Но анализът на комплексните причини за това не би трябвало да служи за оправдание при незачитането на изискванията за гарантиране на коректна процедура по регистриране и съответно приемане или отхвърляне на исканията за предоставяне на бежански статут. За

съжаление, това е нагласата на много от служителите в Националното бюро за териториално убежище и бежанци.

11. Свобода на придвижването

В България няма ограничения за свободното придвижване на българските граждани вътре в страната. Но техните възможности да пътуват в много, главно европейски страни, продължават да бъдат сериозно ограничени от суровия визов режим. През септември България бе отново оставена в "негативния списък" на Европейския съюз като страна, с която всички страни-членки трябва да продължат визовия режим. Това предизвика остри критики спрямо политиката на съюза от много широки обществени кръгове.

12. Свободни и честни избори

На 29 октомври бяха проведени редовните избори за местни органи на властта. В по-голямата част от общините те бяха спечелени от Българската социалистическа партия. Изборите бяха обявени като цяло за свободни и честни както от вътрешни, така и от международни наблюдатели. Проблем възникна с една от общините, Кърджали, в която за избран от Общинската избирателна комисия бе обявен кандидатът на Движението за права и свободи г-н Расим Муса. Общинската организация на БСП обаче, заедно с няколко по-малки националистически групи, оспори избора пред съда. Малко по-късно бе оспорен и избора за Общински съвет, който също бе спечелен от Движението за права и свободи. Това даде основание на Областния управител да не въведе в длъжност г-н Муса и да не свика Общинския съвет на първо заседание до произнасянето на съда. Въпреки че съдебни спорове около изборите възникнаха в няколко други общини, Кърджали бе единствената, в която новото общинско ръководство не бе въведено в длъжност.

Приложение:

Проблемът с контрола върху съдържанието на информацията в медиите и враждебната реч в България

I. Контролът върху съдържанието на информацията

През ноември и декември Българският хелзинкски комитет осъществи изследване за контрола върху съдържанието на информацията в медиите чрез интервюта сред журналисти от няколко централни медии. Интервютата, целящи добиване на информация за ограниченията и контрола над журналистическия труд, са 48 на брой и са направени с 24 журналисти от програма "Хоризонт" на Българското национално радио, 12 от програма "Христо Ботев", 9 от Българската национална телевизия и с няколко водещи медийни страници в големи всекидневници.

37 от интервюираните се самопреценяват като цензурирани; от тях 22 от "Хоризонт", 8 от "Христо Ботев" и 7 работещи в БНТ. Превесът на журналистите, които считат, че в съдържанието на тяхната продукция се осъществяват намеси, е търсен с оглед целите на интервюто - извяване на механизмите на контролиране, на вътрешните писани и неписани правила, на които то се основава. Според творческите си ангажменти интервюираните се разпределят както следва: 8 репортери, 15 водещи, 2 редактори, 6 коментатори; 8 души, които съвместяват задачите на редактор, репортер и водещ, 7 - редактор и водещ.

Може да се започне с констатация, която твърде категорично обединява всички категории интервюирани журналисти. На въпроса кой и в каква форма ги е запознал с отговорностите и правата им, свързани с изпълняваните от тях длъжности по щат, половината отговарят, че никой не е правил това в никаква форма и нито един не конкретизира позитивен отговор. Едно значително число интервюирани отбягват въпроса, също толкова говорят за различни неписани правила. Разбира се, журналистите имат свои възгледи за правата и отговорностите си и ги излагат в отговорите: най-често се говори за обективност на информацията, баланс на позициите, отделяне на информация от коментар.

Очертава се група интервюирани, които говорят за деформиране на професионалната функция на водещия, превръщан в "диспечер на репортерите", в "конференсие на официална информация от официални институции", т.е. за несъответствие между изисквания към определена журналистическа роля и утвърдени представи за нея. Въпросните изисквания не са намерили израз в що-годе ясна концепция или документ. Ролите на репортера остават сравнително ясни, не е така обаче с коментатора и редактора. Емблематично за малка част от отговорите е изказването на журналист, самопреценил се категорично като напълно свободен: "Уверен съм, че има правила, но не съм ги виждал".

Журналистическите интервюта показват, че действията на контрол върху съдържанието биват мислени в много широка палитра. Най-често контролът се свързва с ограничения в теми, обекти и събеседници, т.е. - с фазата на планирането на журналистическите материали. Теми и обекти се отстраняват с аргументите "Няма такава тема", "Това е за друг часови пояс" (напр. встъпването на Софийски в длъжност се подмята от блок в блок), "Това не е интересно", "Темата е изчерпана", "Няма актуален повод". Фактически контролът над тематиката се осъществява преди всичко по линия на отпадането на теми и по-малко чрез налагането им (за налагане на теми и обекти споменават телевизионни журналисти; радиожурналисти споменават единични случаи за "спуснати" записи - на Клара Маринова). Съществуват обаче случаи, при които се "спуска" схема на журналистическото отразяване; като пример се дава Екофорумът, отразяван по наложен от ръководство възглед.

Според някои журналисти ограниченията върху определени теми се налагат чрез ограничения във времетраенето и предварително поставяне на акценти (напр. "инфлацията няма връзка с правителството", т.е. да не се появява в материала подобна връзка). Случва се на едно ниво на ръководството темата "да мине", а на друго - не. Темите често се свалят и заради събеседници и обратно (напр. за евроинтеграцията няма да говори президентски съветник). Като събеседници се избягват експертите (особено ако са въввлечени в скандали, напр. Велизар Енчев). Неколкократно и в различен контекст интервюирани споменават, че президентската институция е бивала отстранявана от плановете за ефир с обяснението "Това е програмна координация"; журналистите не намират това обяснение за невъзможно, но не им се доказва, че това е реалната причина. Почти всички репортери отбелязват факта, че от тях се иска предварително да знаят какво ще каже събеседникът или че впоследствие ги укоряват за това, което събеседникът е казал (дори от репортера се иска "прошнурована журналистика"). Показателно в духа на дотук споменатото са изказванията: "Задейства се инстинктът да избереш правоверен събеседник, за да мине темата", "Стимулира се тихото, кроткото, безличното".

Интервютата дават информация и за наличие на преки влияния върху съдържанието на информационния поток. Журналисти от телевизията в няколко случая се позовават на телефонни обаждания, диктуване на текстове от депутати и поръчки на обекти. В радиото прекият диктат най-често се свързва с намеси в новинарския поток. Интервюирани виждат тези намеси в подмяната на важни новини с маловажни, в пропускане на основни събития ("Директорът идва и го задрасква"), необосновано повтаряне на новини ("Политици го поръчват по телефона"), произвеждане на "непълни" новини ("Бюлетинът бе редактиран"; "Дори от БТА до нас не достигат значими новини"). Всички тези влияния се осъществяват по време на подготовката на журналистическата продукция. Радиожурналисти рядко споменават за обработка на звуковия материал, но говорят за "изваждането му от контекст" при вграждането му емисията и за системно предварително прослушване с цел контрол.

Що се отнася до репортерите и водещите, тяхната работа "на живо" - т.е. реализацията, се контролира най-вече чрез оценката, която може да бъде и санкция. Те споменават за необоснована смяна на ресорите, отстраняване от отразяването на определени събития, отнемане на предавания, рязане на хонорарите и склонност на началниците "да ги обвързват с отразяваната от тях политическа сила".

На редакционни летучки журналистите получават и вербални оценки за своята работа. Журналистите обаче преобладаващо смятат, че царува неизясненото "финансово наказание". Кой и защо наказва чрез рязане на хонорара не винаги е ясно, защото подписването преминава по многоетажна "хонорарна пирамида". Интервюираните журналисти с еднакво неудоволствие приемат както непоясняваната хонорарна политика, така и отсъствието на стимул чрез хонорар (многократно се споменава за уравниловка).

Немалко журналисти обаче отбелязват, че текстове и интервюта с журналистическа позиция не се споменават с добро и това не може да бъде обяснено по никакъв друг начин, освен със субективни мнения на началници. Движещи са неписаните правила (напр. "лоялност към управляващите"). Писани правила понякога има и е небезинтересно да се надникне в тях. Следват цитати от предоставени при интервюта "правила", които по думите на журналистите (програма "Христо Ботев") остават "писани, но неподписани":

"...От събитието или пресконференцията се изважда най-важното. С него започва материалът. Детайлите и подробностите са без значение.

...Недопустимо е да предлагат теми, засягащи ограничен брой хора.

...Прегледът на печата се спира на най-важните теми във вестниците: те обикновено са и чела на съответните страници. Не се използва условно наклонение и не се коментират публикациите."

Как журналистите преценяват степента на свободата си (в съпоставка с предходни периоди и ситуации в последните пет години)? Очертават се няколко типични отговора, които тук са подредени според честотата на споменаване:

1. След 1992 г.
2. От началото на 1994 г.
3. От средата на 1995 г.
3. От началото на 1995 г.

Преките връзки с конкретни събития и политически промени са възможни: средата на 1995 г. се свързва с назначаването на новите ръководства на БНР и БНТ; началото на 1995 т.- със следизборната промяна на парламентарното мнозинство и новото социалистическото правителство; периодът след 1992 г. е период след правителството на Филип Димитров...Макар тези промени да са фиксирани в паметта, поради което лесно "се избират" при отговори на въпроси от подобен тип, периодизациите по-горе изявяват ясна тенденция: журналистите се чувстват все по-несвободни. Отговорите им доказват, че професионалистите в БНР и БНТ се считат жертви на политически натиск. Показателно в този смисъл е изказването: "Програмата има много господари и все на някого допреди година и половина се харесваше "Хоризонт" с функция на Парламент".

В интерес на точността трябва да се добави, че няколко журналисти не считат, че свободата им е била ограничавана или се ограничава. За намаляване на творческата свобода обаче говорят и по-голямата част от интервюираните, които по принцип не се чувстват цензурирани.

"Цензурирани" и "нецензурирани" са съмишленици и в оценките за програмната структура и облика на предаванията, които правят. Преобладаващата част от интервюираните журналисти не харесват собствените си предавания или считат, че те стават все по-лоши. Използваните тук формули са "недомислен блок, който е извикан не от потребности, а от математическа формула", "схемата се прекроява", "обезличава се", "с промените си засилва индиферентността на обществото". Очевидно (след като собствените им изпълнители ги отхвърлят), предаванията и схемата се налагат "отгоре" - нещо, което последните месеци отново потвърдиха.

Впрочем много от интервюираните журналисти са убедени, че често схемите се прекрояват, за да бъдат отстранявани неудобни журналисти. Най-отчетливият пример за това бе тази пролет, когато под претекст, че въвеждат двойки водещи (мъж и жена) началниците на "Хоризонт" отстраниха от ефира много утвърдени утринни журналистки. "Новите програмни виждания" застрашават и други програмни отрязъци. Чрез промените в схемата се "толерират послушните, удобните", "в мъртво време се изтласкват както парливи проблеми, така и журналисти с позиция"). Мнозина свързват това с отсъствието на меродавни (поради уважението към тях) източници на оценки за качеството на работата. Очевидно в двете национални електронни медии източници на такава оценка са главно вътрешните аналитични звена. Като цяло журналистите не считат техните оценки за авторитетни. Част от интервюираните смятат, че Програмно-координационните центрове провеждат линията на ръководството; друга част (по-малка) - че рецензиите на Програмно-координационния център на БНР нямат цензуриращи функции, но много често са некомпетентни.

Една част от отговорите насочват към констатацията, че журналистическият труд най-често не се оценява. "Оценките на ръководителите са коридорен лукс", "за това как ни оценяват се носят слухове, защото невинаги прекият началник се сеща да ни сведе оценките", "Хачо Бояджиев оценяваше само в устна комуникация". Друга група интервюираните споделя, че получава оценки от ръководителите си на летучки. Очевидно в различните редакционни звена практиката в това

отношение е напълно различна. Недвусмислено е обаче заключението, че обобщени оценки - не само от преки ръководители, които на практика обсебват функцията на оценители, но и от изследователски звена, публика, агенции, експерти и т.н. - журналистите не получават. Ръководството на БНР получава такава информация, но неговите служители "узнават рейтинга на радиото и на предаването си от вестниците".

Как и на кого могат да се оплачат журналистите от БНР и БНТ, в случай на намеса в съдържанието на продукцията им? Оказва се, че половината от интервюираните са правили такива опити. Формите се оказват две - преобладават устните оплаквания, но мнозина са възразявали и в писмена форма (чрез докладни). На онези, които не са се оплаквали, не липсват поводи; те по-скоро считат подобен акт за безполезен. Причините са няколко и тук ги подреждаме според честотата на споменаване:

1. Оплакването по традиция трябва да се отправи към тези "които упражняват натиска", които са взели решението, "няма арбитражно звено". Така оплакването се обезсмисля.
2. Оплакването при това трябва да се отправи по йерархията, "обиждат се, ако се прескочи звено..."
3. Йерархичните звена са много, "администрацията е утежнена и съдържа шест нива", "между висшето началство и нас - пропаст".
4. Отношенията между ръководни звена не са стройни (прекият началник казва "Потърпете още малко").
5. Обикновено подобни действия не са ефективни, ("на единичния спонтанен протест не се обръща внимание") и остават без последици ("когато написах докладна с копие до генералния, останах без отговор").

Понякога възражения се приемат и "темата минава". Интервюираните са посочили два конкретни такива случая срещу множество такива, в които оставят впечатлението, че възраженията са оставени без последствия.

Има ли в работата на радио и телевизионните журналисти табуирани територии (конкретни теми, събеседници, интерпретации)? Списъкът на забраните се очертава доста ясно:

1. Информация за президентската институция (чрез отхвърляне на събеседници, преподаване на новини).
2. Журналистически материали за опозицията, ако ли задължително няма равностоеен материал за управляващата партия.(пр. отразяването на опозиционните кандидати за кмет със звук (запис), защото тези на БСП не стават със звук).
3. "Болни теми" - зърното, "Гори, гори огънче", войнишките майки след катастрофата и т.н.
4. Министерският съвет се отразява винаги без коментар или алтернативно мнение.
5. Отразяването на дейността на синдикатите.
6. Етнически напрежения в различни райони.
7. Темата НАТО в многостранна интерпретация.
8. Уволненията на колеги журналисти от други медии.
9. Определени материали на социални теми.
10. Критичните материали, "които създават неприятности на началниците".

Ограничаването на достъпа на събеседници обаче не оформи категоричен списък (споменат е единствено Иван Кръстев). В същото време интервюираните неколkokратно споменават, че са долавяли внушението "експертите са опасни". Впрочем трябва да се припомни, че писан списък на забранените събеседници не е стигал до редовите журналисти дори по времето на тоталитаризма.

Настоящото обобщение ще завърши с едно сборно определение за цензурата. То е съставено чрез отговорите на всички интервюирани носи следите на натрупванията на мнения. Затова цензурата е преди всичко страх, самоограничаване на изказа, но и надзор над теми и участници диктат над информационното съдържание, забрани, които не могат да имат задължителен характер, административен контрол, превърнал се в творческа пречка пред осведомяването на обществото, с две думи, невъзможност да бъдеш това, което си. За интервюираните радио и телевизионни журналисти цензурата е най-вече посегателство върху личността, натиск, който идва отвътре.

II. Враждебната реч

От август Международната хелзинкская федерация за правата на човека започна проект за наблюдение на българските печатни и електронни медии с цел да се анализира състоянието на

свободата на словото в България в момента и да проследят формите и честотата на употреба на "враждебна реч". Този проект се реализира едновременно и в няколко съседни на България държави - Румъния, Гърция, Македония и Албания.

През изтеклите шест месеца проектът осъществи наблюдение на най - големите национални ежедневници и седмичници и на някои постоянни политически и публицистични предавания, излъчвани по Българското Национално Радио и Българската Национална Телевизия.

Основавайки се на анализа на архивирания през този петмесечен период материал, основните резултати от работата на проекта могат да се обобщат до следните: около две трети от събраните до момента публикации експлоатират и мултиплицират съществуващите във всекидневното съзнание негативни нагласи и предразсъдъци към етническите и религиозни малцинства, генерирайки по този начин етническа омраза и религиозна нетърпимост към привържениците на неправославните религии. Средствата, с които се постига това са разнообразни - от публикуването на откровени неистини до употребата на вулгарен и омерзителен език, който провокира нетърпимост към определени етнически групи.

Най - често слово на омразата се използва спрямо ромите, етническите турци и нетрадиционните религии - т. нар. "секти".

Роми

Обичайна практика за много български журналисти е да мултиплицират единствено устойчивият и изцяло отрицателен колективен образ на ромите - "мързеливи и безотговорни, склонни към криминални престъпления, на тях не може да се вярва и разчита, всички си приличат и трябва да живеят отделно и изолирано от нас". По този начин се потвърждава "предварителното мнение" на публиката за тази напълно деперсонализирана част от обществото като същевременно "свободно" ѝ се приписват и други колективни "вини". Рожба на тази медийна политика е добилият напоследък широка обществена популярност феномен "циганска престъпност". Трайна тенденция в почти всички многотиражни вестници е да се експлоатира това понятие като представителите на ромския етнос се описват като хора, чиито основен начин на препитание и преживяване е именно престъплението. Като пример можем да посочим статията "ЖП обирите - нов поминък за циганските банди", публикувана във в. "24 часа" от 30.08.1995 г., в която се казва: "принудителното спиране на влакове и тяхното разграбване се превърнали в традиционен поминък за цели големи групи мургани". Статията не споменава нито един конкретен случай в който да е доказано участието на роми в подобно престъпление, нито се позовава на официален източник. Въпреки несигурността и неточността на публикуваната информация единственият многократно подчертаван "факт" е, че "ежедневно банди от по 20 - 30 цигани опразват влакови композиции, превозващи електроника, цигари и други ценни стоки".

Етническата принадлежност на извършилите престъпление се изтъква многократно, когато те са роми, но винаги се скрива, когато ромите са жертви (особено в случаи, когато насилието е причинено от полицаи). Заглавията на вестникарските страници отправят към читателите си откровеното внушение, че "циганите са едно от големите бедствия на нашето общество". Заглавия като: "С ген за престъпност", "Циганският бандитизъм стана напаст", "Цигани опукаха България", "Гладни цигани изяждат зоопарк", "Цигани изнасилват сирачета", "Цигани ще давят в кръв Перник за отмъщение на бандата на Райко Кръста" са само малка част от многото, които илюстрират трайната тенденция на демонизиране на тази етническа група.

Почти ежедневно по страниците на вестниците се появяват информации за криминални престъпления, извършени от роми. Освен ненужното уточняване на етническия произход на извършителите се правят детайлни описания на начините на извършване на престъпленията. Масова практика е тези публикации да завършват с обобщаващи обидни определения, отнесени към цялата етническа група. "Циганският рай - ад за българите" и "Още една осакатена душа, докога?" са подзаглавия на статия във вестник "Антени" от 15.10.1995 г., която използва конкретно криминално деяние, за да припомни на обществото за "измъчените българи, обитаващи циганско гето" и че "в циганският рай българите изобщо не смеят да замръкнат навън". Публикацията е открито провокационна и внушава неприкривана етническа омраза чрез постоянно подчертаването от автора противопоставяне: "самозабравили се цигани" - "безпомощни българи". Същото противопоставяне е

в основата и на публикувана на цяла страница статия във вестник "24 часа" от 25.10.1995 г., озаглавена "Извратен циганин се щрака в порносцени с ученички", където "между другото" се казва: "Учудващото е, че всички (жертви) от порноснимките са българчета, а не циганчета". Ако трябва да обобщим внушението на повечето публикации които сме архивирали и през този месец то би звучало така: "циганинът" е винаги потенциален престъпник (при това особено жесток), а "българинът" - потенциална невинна жертва. "Склонността към извършване на престъпления" е най-често експлоатираният предразсъдък по отношение на ромите в България. Тяхната "жестокост", "отмъстителност" и "безотговорност" са винаги придружаващи всички техни криминални прояви. "Цигани зарязват излекуваните си деца" е публикация, която разказва за "бездушното" на ромите към невръстните им рожби, които милостиви хора са излекували безвъзмездно. И в този случай журналистът е дал негативна идентификация на етническа група, коментирайки частен случай. Подобни статии, въпреки че описват конкретни деяния на отделни лица свързват жестокостта и садизма на извършителите пряко с етническия им произход. Статия, публикувана във в. "168 часа" от 27.08.1995 г. по повод убийство, извършено от няколко непълнолетни роми в село Батулци и озаглавена "Циганчета насякоха с брадва двама старци за буца сирене" след подробно и ужасяващо описание на подробностите около местопрестъплението (придружено със снимки на двата обезобразени трупа) цитира анонимен полицай, занимаващ се със случая прави следното заключение за "природата" на престъпниците: "Обикновено точно малолетни цигани са извършители на такива немотивирани и садистични убийства."

Етнически турци, българомохамедани

Повишеният "интерес" на масмедииите към тези групи през месеците октомври и ноември на 1995 година може да се обясни с изборите за общински съветници, в които участва ДПС, чиито електорат е предимно от тези малцинства.

В тази връзка медиите тиражираха няколко "сензации", свързани с нарушаване човешките права на българи, обитаващи райони със смесено население. "Нов възродителен процес в Кърджалийско" е заглавие, заемащо почти цялата първа страница на многотиражен ежедневник - "Нощен Труд" от 23-24.10.1995 г. Статията съобщава за "ДПС-общинари, насилващи българомохамеданчета да трамбоват километри пеша, задето не щат да се пишат турци". Тази публикация е показателно-манипулативна още и с това, че използва донеслата печална международна слава на България през 1985 година кампания за насилствената смяна на имената на българските турци, като представя българите от тези райони като жертви на същото насилие днес. В друга публикация най-често експлоатираният в българските медии страх от потенциална етнокриза, който те директно свързват най-вече с представителите на турското малцинство у нас се експлоатира съвсем открито - "Хората на Доган - всички сме турци" ("24 часа" от 19.10.1995 г.). Политическата партия на Ахмед Доган се представя пред масовата аудитория като директен проводник на интересите на чужда държава у нас и като реална заплаха за националната сигурност на България.

В седмичника "168 часа" периодично се публикуват серии от статии съобщаващи за незаконно пребиваващи в страната преподаватели на Корана, които пребивават с подкрепата на ДПС и целят промяната на етническото самосъзнание на българските мюсюлмани от районите, които граничат с Турция.

Тревога предизвиква факта, че все по-открито в масмедииите се разпространяват призови, отправени към главния прокурор Иван Татарчев за официална забрана на ДПС като партия на етническа основа, която има "антибългарска политика" и провокира "етнически размирици" - "Доган плаши с етнокриза, а Татарчев си трае" ("Новинар" от 29.10.1995 г.). Тази тенденция се очертава като присъстваща по страниците на всички печатни издания и изглежда се приема от редакционните им колективи, тъй като цитираните по-горе публикации са редакционни.

Религиозни малцинства

В българските медии нетрадиционните вероизповедания се описват като "заплаха за бъдещите млади поколения българи" и сериозна опасност за националната ни култура и традиционните ценности. Статия във в. "Континент" от 18.08.1995 г., озаглавена "Права и Права" авторът призовава държавните институции да забранят всички "сектантски организации", които според него са просто

"крадци на души". Призивът си авторът подкрепя с уверението, че "не си струва заради правата на няколко религиозни младежи (свобода на вероизповеданието) да се рискуват правата и сигурността на цялата нация.

Най-атакувани през последните няколко месеца от религиозните малцинства бяха последователите на "Слово на живот", "Свидетели на Йехова", "Обединителната църква" и "Обществото за Кришна съзнание". Общата картина на изкуствено създаване на масова психоза по отношение на нетрадиционните вероизповедания се допълваше от няколко обширни материала, посветени на разпространени в други държави религиозни култове, които обаче не са представени в България. "Психоконцернът сциентология - царство на злото" ("Стандарт" от 15.10.1995 г.) разказва за "минирането на душите чрез спекулации с името на Бог" и го определя като "нарушение на човешките права". Според автора заплахата, която подобни "секти" представляват за Източноевропейските страни е особено голяма, заради икономическата им мощ. "Сектата вече има структури в България" е предупредителното, но недоказано послание на автора, с което завършва статията. В статия, публикувана на първа страница във вестник "24 часа" от 20.10.1995 г. се твърди, че в България съществуват групи от последователи на японската религиозна организация "Аум". "Българи от опасната японска секта плашат с листовки" е подзаглавието на материала, от който става ясно, че предположенията за съществуването на подобни религиозни групи не почива на никакви достоверни факти и източници. "Обществото за Кришна съзнание" бе обект на поредица от публикации във връзка със самоубийството на военнослужещ младеж през месец октомври 1995. Масмедииите разпространиха обвиненията на майката на момчето, която се съмнява, че синът ѝ е подтикнат "да принесе живота си в жертва" от последователи на "сектата кришнари, пуснала корени в Габрово - родното място на момчето" ("Континент" от 10.10.1995 г.).

Чужденци

Подобно е и отношението към пребиваващи в страната ни чужденци (предимно от държави от третия свят). Като немаловажна причина за това отношение на някои журналисти към тези групи от хора могат да се посочат недостатъчното познаване на културата, начина на живот и специфичните проблеми на тези общности. Липсата на достатъчно знание в това отношение дава възможност да се разпространяват недостоверни и преувеличени информации, да се изопачават факти и да се манипулира общественото мнение като цяло. Пример в това отношение е статията на "Труд" от 28.12.1995 г. "Бежански лагер заплашва да превърне Велинград в Босна".

Етническите и религиозни малцинства в България, както и чужденците, нямат пряк достъп до националните медии - радио и телевизия, нито до страниците на големите ежедневници. Техните специфични социални проблеми са обект на публично внимание много рядко и практически те са изолирани от общите процеси на демократична трансформация на цялото общество. На практика тези групи се оказаха лишени от възможността да участват равноправно в социалния диалог. Цялостната липсата на "адекватно представяне" на тези общности в медийното пространство постепенно създаде условия за мултиплициране на предразсъдъците спрямо тях, превръщайки ги в идеална журналистическа "мишена" и постоянен обект на враждебна реч.

Върху написването на този доклад работиха Камелия Ангелова, Емил Коен, Таня Маринчешка, Снежана Попова, Румян Русинов. Окончателната редакция е на Красимир Кънев.